

Kozar-Mukič, Marija

(dopisna članica SAZU, Muzej Savaria, Sombotel/Szombathely, Magyarország)

SLOVENSKA IN MADŽARSKA BESEDILA CERKVENIH PESMI Z ISTIM NAPEVOM¹

Abstract:

The Slovenian and Hungarian texts of church hymns with the same melody were compared across two hymnbooks: the Slovenian-language “Hallgassátok, emberek” (2011) and the Hungarian-language “Hozsanna”, 23rd edition (2011). The comparison focused on hymns from the period ranging from the 13th to the 20th century. Judit Pável, a singing teacher, identified 23 hymns in the Slovenian hymnbook for which she had corresponding Hungarian texts. These texts were then compared by us. It was found that initially, the Slovenian translations were primarily content-based, with only a few verses being literal translations. From the mid-19th to the 20th century, the translations became increasingly literal. For Slovenes in Hungary, church hymns played an important role in preserving the Slovene mother tongue and identity.

Keywords: Slovenes in Hungary, church hymns, translation

Po ljudskem štetju iz leta 2022 živi na Madžarskem 3965 Slovencev, od tega 1526 v Monostru (Szentgotthárd) in okoliških šestih vaseh, na 94 km² velikem območju, ob avstrijski in slovenski meji. Ostali Slovenci živijo v Sombotelu, Mosonmagyaróváru, Győru, Pécsu, Budimpešti in manjših krajih Prekodonavja. Pri ohranjanju slovenske materinščine in identitete igrajo pomembno vlogo cerkvene pesmi v domačem narečju, tudi če so prevedene iz madžarščine.

Slovenska in madžarska besedila cerkvenih pesmi z istim napevom bomo predstavili na podlagi dveh pesmaric. Cerkevno pesmarico *Poslušajte vsi ljudje: porabska pesmarica* je leta 2011 izdala Državna slovenska samouprava na Gornjem Seniku.² Sestavil jo je organist Ciril Kozar iz Martinja na podlagi starih molitvenikov, ki so jih uporabljali v Porabju. Nekatere pesmi so mu zapeli tudi starejši Porabci. V pesmarici je sto osemnosemdeset pesmi. Profesorica glasbene vzgoje Judita Pavel (hči prvega prekmurskega poklicnega znanstvenika

¹ Besedilo je prirejeno za dvojezične raziskovalce na podlagi študije: KOZAR-MUKIČ, Marija. Medjezikovna prepletanja v ljudskih in cerkvenih pesmih porabskih Slovencev = Interlingual Intertwining in the Folk and Church Songs of Slovenians in Hungary. *Svetovi*. Feb. 2023, letn. 1, št. 1, str. 97–104.

² Kozar 2011.

Avgusta Pavla) je na podlagi enakega napeva ugotovila, da ima triindvajset pesmi besedilo tudi v madžarščini. Napev madžarskih pesmi je enoglasen, Porabci pa jih pojejo dvoglasno. Ciril Kozar jih je zaradi tega za *Porabsko pesmarico* priredil za dvoglasno petje. Slovensko besedilo teh pesmi bomo primerjali z madžarskim besedilom v pesmarici *Hozsanna*.³ Madžarska cerkvena pesmarica iz 2011 je vse pesmi prevzela iz znanstvenokritične izdaje madžarskih cerkvenih pesmi z naslovom *Szent vagy, Uram!* (Sveti si, moj Bog!) iz leta 1931,⁴ ki je doživela pet izdaj. V korpusu triindvajsetih, iz madžarščine prevedenih cerkvenih pesmih bi pričakovali veliko prevzetih madžarskih besed. Pri preučevanju smo ugotovili, da to ni značilno. To priča o tem, da se je prevajalec zelo trudil, da pesmi čisto posloveni, da bi jih Porabci tako čutili kot lastne pesmi. Ko domačih besed ni našel, je uporabljal slovenske knjižne besede (npr. ves, meč, popolno itn.).

V *Porabski pesmarici*⁵ je med pesmimi, ki se pojejo tudi madžarsko, **najstarejša porabska različica** latinske pesmi *Stabat Mater Dolorosa* ali *Mati žalostna je stala iz 13. stoletja*. Porabska različica se začneja z besedami »Stala je mati dreselna«,⁶ madžarska pa *Áll a gyötrött Isten anyja* (Stoji mati žalostna).⁷ V latinščini ima pesem dvajset kitic, ki jih je v slovenščino prevedel Franc Ksaver Lukman.⁸ V porabskem narečju je petnajst kitic, v madžarščini pa jih je dvajset. Do petnajste kitice ima besedilo enako vsebino tako v porabščini kot v madžarščini. V knjižni slovenščini so kitice oštevilčene od številke 1 do 10.⁹ V porabskem prevodu je edina knjižna slovenska beseda »meč«.

Primerjali smo porabsko, knjižno slovensko, madžarsko in latinsko besedilo. V latinščini in v knjižno slovenskem prevodu ima vsak kitica samo tri vrstice, v porabskem in madžarskem besedilu pa štiri.

porabsko

Stala je mati dreselna¹⁰
 poleg križa jako tužna¹¹,
 gda je viso sveti Sin,
 gda je viso sveti Sin.

*knjižno slovensko*¹²

Mati žalostna je stala,
 zraven križa se jokala,
 ko na njem je visel Sin.

madžarsko

Áll a gyötrött Isten anyja,
 Kín az arcát könnybe vonja.
 Úgy siratja szent Fiát,
 Úgy siratja szent Fiát.

latinsko

Stabat mater dolorosa
 iuxta Crucem lacrimosa,
 dum pendebat Filius.

³ Bárdos – Werner 2011.

⁴ Harmat – Sik 1931.

⁵ Kozar 2011.

⁶ Kozar 2011. 274.

⁷ Bárdos – Werner 2011. 161.

⁸ Wikipedia 2023.

⁹ Herg 1907. 152–153.

¹⁰ Dreselna: žalostna.

¹¹ Tužna: hrvaška beseda.

¹² Latinsko in knjižnoslovensko (Wikipedija 2023a.)

Pri tej pesmi porabski prevod ni enak madžarskemu besedilu, bolj knjižno slovenskemu in latinskemu.

V 17. stoletje sega prvotno madžarsko besedilo dveh pesmi, ki sta bili objavljene že leta 1651 v *Cantus Catholici*, prvi natisnjeni madžarski cerkveni pesmarici z notami.¹³

Binkoštna *Hodi k nam o Düh sveti* (Jöjj, Szentlélek Úristen)¹⁴ ima v porabskem narečju šest kitic, v madžarskem pa sedem. Do tretje kitice je vsebina prevoda enaka madžarskemu besedilu, od četrte do šeste pa se razlikuje. Iz madžarščine je prevzeta beseda »kinč« (madžarsko *kincs* v pomenu »zaklad«).

Dobesedno je iz madžarščine prevedena prva vrstica prve kitice:

Hodi k nam o Düh sveti Jöjj, Szentlélek Úristen,

Tudi druga, tretja in četrta vrstica druge kitice so iz madžarščine prevedene dobesečno:

vrastvo srci našemi, Jöjj el szívünk orvosa.
daj nam kinč tvoj nebeski, Oszd ki égi kincsedet,
daj nam kinč tvoj nebeski. Oszd ki égi kincsedet.

Prav tako je dobesečno preveden refren:

Hodi, hodi, o Düh sveti, Jöjj el, jöjj el, jöjj el, jöjj el,
hodi k nam, o Düh sveti. Jöjj Szentlélek Úristen!

Pesem *Srce Jezusovo*¹⁵ (Jézusomnak szívén) ima dve kitici v obeh jezikih, prevod se vsebinsko ujema z madžarskim besedilom. Iz knjižne slovenščine je prevzeta beseda »ves«.

Dobesečno prevedene vrstice in besede so, v prvi kitici:

vse skrbi nevole, srce tvoje vzeme, *Földi bútól, bajtól Szíved enyhülést ad.*
v Tebi se düša pomirij, *Tenálad lelkünk megpihen.*
čüti vse veselje. Ki sírva sírt: vigad.

V drugi kitici:

Srce Ježušovo, ves umorjeno, Jézusom szent Szívét *lándzsa döfte át,*
za vse grehe naše šče **prebodjeno.** *Megnyitotta nekünk drága oldalát.*
Zdaj se skrijmo v srce, *Szent Szívébe rejtve törli minden bűnünk.*
naj nam zbríše grehe in *A szenvedés ott nem sajog.*
več ne bode **trpljanje,** samo **radüvanje.** *Ő benne örülünk.*

Pet pesmi s prvotnim madžarskim besedilom se pojavi prvič v neki pesmarici iz 18. stoletj.¹⁶ V novoletni pesmi *Oh lep Ježuš* (Ó szép Jézus)¹⁷ je v 3. kitici Marija

¹³ Bárδος – Werner 2011. 251.

¹⁴ Kozar 2011. 126., Bárδος in Werner 2011. 381.

¹⁵ Kozar 2011. 140., Bárδος – Werner 2011. 251.

¹⁶ Bozóki 1797., Bárδος – Werner 2011.

¹⁷ Kozar 2011. 88., Bárδος – Werner 2011. 136.

v slovenščini »nebeški stolp« (*tűren nebeski*), v madžarščini pa je »stolp naše države« (*országunk tornya*). Besedilo ima v obeh jezicah tri kitice.

V prvi kitici in v refrenu so dobesedno prevedene vrstice in besede:

Oh lep Jezuš, v etom novom leti	<i>Ó szép Jézus! Ez új esztendőben</i>
Naj v etom novom leti vu vsem	<i>/:Hogy ez új esztendőben Minden</i>
našon deli bodemo Jezuš,	<i>ügyeinkben Lehessünk Jézus</i>
po tvojoi volii.	<i>Drága kedvében:!</i>

V drugi kitici:

Oh lep Jezuš, za tvo Ime volo	<i>Ó szép Jézus! Drága szent nevedért</i>
stani za ľudstvo. Oh Marija	<i>Kelj föl népedért. Ó Mária!</i>
Naj v etom novom leti...	<i>/:Hogy ez új esztendőben...</i>

Cvetnonedeljska pesem *Pred zveličitelja idemo* (Megváltó királyunk)¹⁸ ima v madžarščini sedem kitic, v slovenščini pa štiri. Prva, druga in sedma (v slovenščini četrta) kitica so vsebinsko prevedene. Napev se delno ujema. Dobesedno prevedene vrstice in besede so (v drugi kitici):

vö so šli pred Njega s palme vekami *Elébe kimentek pálma ágakkal*

Velikonočna pesem *Veseli den je k nam prišo* (Örvendetes napunk támadt)¹⁹ ima v slovenščini šest, v madžarščini pet kitic. Prve tri kitice se vsebinsko ujemajo, ostale ne. Iz madžarščine prevzeta beseda je *Mešter* (Učitelj) za Jezusa. Dobesedno prevedene vrstice in besede so (v prvi kitici):

Veseli den je k nam prišo	<i>Örvendetes napunk támadt,</i>
ar je Jezuš z groba stano	<i>Jézus Krisztus mert fetámadt</i>

V mašni pesmi *Idem v tvojo sveto cerkev* (Bemegyek szent templomodba)²⁰ se vsebinsko ujema vseh pet kitic. V pesmi so tri madžarske besede: tronuš (prestol), aldov (daritev) in šereg (jata).²¹ Dobesedno prevedene vrstice in besede so (v prvi kitici):

Idem v tvojo sveto cerkev,	<i>Bemegyek szent templomodba,</i>
o Gospod, pred tvoj oltar,	<i>Uram, a szent oltárhoz,</i>
tü so sami zlati stebri	<i>Az aranyos oszlopok közt</i>
tü tvoj tronuš	<i>(A királyi) trónushoz</i>
Pred tehom se nanizavam	<i>Színed előtt leborulok</i>
velki grešnik omedlevam.	<i>(Szegény bűnös elnémulok)</i>
Z dühom gorečega dima	<i>Égő füstnek illatával</i>
Gospod, tebi aldov dam	<i>Uram néked udvarlok</i>

¹⁸ Kozar 2011. 107., Bárdos – Werner 2011. 177.

¹⁹ Kozar 2011. 120., Bárdos – Werner 2011. 192.

²⁰ Kozar 2011. 154., Bárdos – Werner 2011. 375.

²¹ Po Juditi Pavel je napev slovenskega prevoda nekoliko drugačen. Ciril Kozar je pri tej pesmi dodal ime Ivana Laharnarja, ki je najbrž priredil prvotni napev. Ivan Laharnar (1866-1944) je bil slovenski organist in skladatelj, ki je zbiral tudi stare cerkvene napeve.

V drugi kitici:

Šalomon krallesko **cerkev zidao**
zagradio je ...
z lanci vse pozlačenimi
kerubini so lepšali
svojimi perotami.

Bölcs *Salamon* kőtemplomot épített
Elkeríté...
Aranyozott szép láncokkal
Kerubimok ékesíték
Kiterjesztett szárnyakkal.

V tretji kitici:

Jas sirota, črv zemelski,
ka bom pa tebi zidao?

Hát én, szegény, földnek férgé
mit építsek nevednek?

Samo prah in pepeo jas sam

Aki por és hamu vagyok

da z nogami zemlo tlačim,
ni ti toga vreden sam.

Lábam hogy a földet nyomja,
méltó arra sem vagyok.

V četrta kitici:

Či ti moj dar dopadne,
ešče dūšo darūjem

Hogyha tetszik áldozatom,
lelkemet följajánlom,

V peti kitici:

polejvaj ti moje srce
z rosov presvete krvi
med šerege odebrane,
daj da bodem postavlen

Piros véred harmatával
öntözgesd szívemet
Választottak seregébe engedd,
hogy fölvétessem.

Mašna pesem *Zdravo boj oltarsko svestvo* (Üdvözlég, Oltáriszentség)²² je štirikitična v obih jezikih. V refrenu je v madžarščini beseda *százezerszer* (stotisočkrat), v porabščini pa *jezerokrat* (tisočkrat). Prevedeno dobesedno bi imela beseda v porabščini več zlogov (staugezerokrat).

Dobesedno prevedene vrstice in besede so (v prvi kitici):

Zdravo boj oltarsko svestvo,
čüdovito si Božanstvo

Üdvözlég Oltári szentség!
Csodálatos szent istenség!

Zdravo, sveti Sakramentum!
Jezero in jezerokrat, ...

Üdvözlég szent Szakramentom!
Százezerszer, meg ezerszer

V četrta kitici:

Na konci našga življenja,
šatan naj nas ne premaga.

Életünknek végóráján,
hogy ne ejtsen meg a Sátán.

²² Kozar 2011. 204., Bárdos – Werner 2011. 169.

Pet iz madžarščine prevedenih pesmi v zbirki *Porabska pesmarica*²³ je bilo v madžarščini prvič objavljenih leta 1855.²⁴ V postni pesmi *Velki, mali, strnsni se* (Keresztények sirjatok)²⁵ se ujema samo napev.

Mašna pesem *Oča večni visokosti* (Áldozattal járul Hozzád)²⁶ ima v madžarščini šest kitic, v slovenščini pa tri. Samo napev je isti, besedilo ni prevedeno iz madžarščine.

Marijina pesem *Našega življenja zvezda* (Te vagy földi éltünk)²⁷ ima v slovenščini tri kitice, v madžarščini pet. Prve tri so prevod. Hrvaški izraz *Deva* Marija (Devica Marija) v njej je najbrž vpliv hrvaških duhovnikov, ki so služili v Porabju.

Prva kitica:

Našega življenja zvezda zornica, *Te vagy földi éltünk vezércsillaga,*²⁸
sladko ti vüpanje, Mati smilena: *Édes reménységük, Kegyes Szűzanya.*
Ti si dana nam za Mater za vol Jezuša, *Téged rendelt jó anyáknak Az Isten fia*
zato vsegdar te hvalimo, *Azért áldunk örvendezve,*
Deva Marija. *Ó Szűz Mária.*

Dve božični pesmi, *Dika boj nebeskomi Bogi* (Dicsőség mennyben az Istennek)²⁹ in *Pastirje, pastirje* (Pásztorok, pásztorok)³⁰ sta v celoti prevoda madžarskih cerkvenih pesmi, ravno tako tudi ostalih deset božičnih pesmi, ki so poznejšega izvora in prevoda.³¹

Božično pesem *Z nebe je prišo* (Mennyből az angyal)³² so božični koledniki na Gornjem Seniku v slovenščini peli še v prvi polovici 20. stoletja. Mašna pesem *Lepo zmago* (Győzelemről énekeljen)³³ je bila himna 34. evharističnega kongresa v Budimpešti leta 1938³⁴ in v posodobljeni različici tudi leta 2021. Avtor madžarskega besedila je jezuit Béla Bangha (1880-1940), avtor napeva pa duhovnik, skladatelj Géza Kaudela (1894-1939).

²³ Kozar 2011.

²⁴ Po Bárdos – Werner 2011. – *Velki, mali, strnsni se* (Keresztények sirjatok); *Oča večni visokosti* (Áldozattal járul Hozzád); *Našega življenja zvezda* (Te vagy földi éltünk); *Dika boj nebeskomi Bogi* (Dicsőség mennyben az Istennek); *Pastirje, pastirje* (Pásztorok, pásztorok).

²⁵ Kozar 2011. 103., Bárdos – Werner 2011. 169.

²⁶ Kozar 2011. 171., Bárdos – Werner 2011. 324.

²⁷ Kozar 2011. 227., Bárdos – Werner 2011. 297.

²⁸ Zvezda zornica je Venera, madžarsko Vénusz, ki je najsvetlejša astronomsko telo po Luni. V madžarskem besedilu je zvezda vodnica (vezércsillag), po kateri so se lahko potniki orientirali.

²⁹ Kozar 2011. 61., Bárdos – Werner 2011. 117.

³⁰ Kozar 2011. 75., Bárdos – Werner 2011. 127.

³¹ Kristus se je narodo (*Krisztus, Jezus született*); Sveta noč (*Csendes éj*); Z nebe je prišo (*Mennyből az angyal*); Srce Jezušovo (*Jézusomnak szívén megnyugodni jó*); K tebi zdignimo glas (*Hozzád emelem szómat Istenem*); K tebi želim, moj Bog (*Közelebb, közelebb Uram hozzád*); Lepo zmago (*Győzelemről énekeljen*); K Mariji našoj dragoj Devici (*Máriához, drága Szűzanyánkhhoz*); Nébe lejpi cvejt (*Égi szűz virág*); Zvonovi zvonijo (*Lourdesi Ave Maria*).

³² Kozar 2011. 81., Bárdos – Werner 2011. 121.

³³ Kozar 2011. 166., Bárdos – Werner 2011. 405.

³⁴ Wikipedia 2023.

Slovenska in madžarska besedila cerkvenih pesmi z istim napevom smo primerjali v slovenski pesmarici *Poslušajte vsi ljudje* (2011) in 23. izdaji madžarske pesmarice *Hozsanna*. Pesmi in prevodi so nastali med 13. in 20. stoletjem. Ugotovili smo, da so prevodi v začetku dobesedni samo pri nekaterih vrstah pesmi, od druge polovice 19. stoletja in v 20. stoletju pa so dobesedni prevodi bolj pogosti. Pri tem so se prevajalci trudili, da so besedilo v celoti prevedli v domače narečje, le redko so ohranili kakšno madžarsko besedo. Pri ohranjanju slovenske materinščine in identitete Slovencev na Madžarskem igrajo cerkvene pesmi v domačem narečju pomembno vlogo še danes.

LITERATURA

BÁRDOS, L. – WERNER A. (ur.) (2011)

Hozsanna! Teljes kottás népénekönyv. Budapest.

BOZÓKI, M. (1797)

Katolikus karbeli kottás énekeskönyv. Vác.

HARMAT, A. – SÍK S. (ur.) (1931)

Szent vagy, Uram! Budapest.

Spletni vir: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_vagy,_Uram! 24. 01. 2024.

HERG, L. (1907)

Venec svetih pesmi za bogoljubne kristjane. Maribor.

KOZAR, C. (ur.) (2011)

Poslušajte vsi ljudje. Porabska pesmarica. Gornji Senik.

Wikipedia (2023)

Győzelemről énekeljen. Spletni vir:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Gy%C5%91zelemr%C5%91l_%C3%A9nekeljen

23. 01. 2024.

Wikipediija (2023a)

Stabat Mater. Spletni vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Stabat_Mater 24. 01.

2024.